

8. Франко І. З історії Брестського собору 1596 р. // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 46. – Кн. 2. – С. 193 – 219.
9. Хома І. Київська митрополія в Берестейському періоді. – Рим, 1979. – 175 с.
10. Яроцький П. Релігієзнавство. Сучасні релігійні процеси у світі й Україні. – К.: Кондор, 2015. – 439 с.
11. Hryniewicz Waclaw. Brzeska unia kościelna jako problem ekumeniczny // Polska-Ukraina, 1000 lat sąsiedztwa. T. 4: Katolickie unie kościelne w Europie Środkowej i Wschodniej – idea a rzeczywistość / Red. S. Stępień. – Przemyśl, 1998. – S. 63 – 74.

9. Іван Шевців. Берестейська Унія – причини, наслідки, історична доля.

§ 1. Попередні міркування про Унію.

Неодноразові святкування ювілеїв Унії Української Православної Церкви з Римським Апостольським Престолом спонукають нас зупинитись ще раз й глибше осмислити її генезу, тобто з'ясувати мотиви її творців, історичні та інші причини, які призвели до здійснення того переломного й вагомого в наслідках акту в історії нашого народу. Це переосмислення тим більше необхідне, що в нашій історії, зокрема в умах і публікаціях багатьох українців, ще закріпилося поняття, що згадана Унія Української Православної Церкви з Римом, проголошена в Бересті 1596 року, — це польсько-єзуїтська інтрига, здійснена в інтересах польського, а не українського народу.

Такий погляд укрався й закріпився в нас на підставі однобічного і фальшивого висвітлення тієї Унії польськими і московськими істориками на основі документів виданих та інтерпретованих ними ж. Це чітко унагляднив митрополит (опісля – Патріарх УАПЦ) Мстислав (Скрипник) у своїй промові під час прийняття його в УНДомі в Сіднеї 3 квітня 1972 року. Цитую з пам'яті: “Сьогодні, на чужині, на свободі, здорова частина на шого народу зробила дуже багато з того, чого не могла зробити під окупантом на рідних землях. Так, великим здобутком Української Православної Церкви, зокрема її центру в Бавнд Бруці, було видання “Історії Української Православної Церкви” професора І.Власовського. Подумати лише: впродовж більше ніж 250 літ ми не мали історії нашої власної Церкви, а добирали її знання з написаного чужими, неприхильними, а то й ворожими нам людьми!”. Сказано було ясно, щиро, авторитетно. На жаль, і цей “Нарис Історії Української Православної Церкви” не вільний від передсудів супроти Католицької Церкви й Унії зокрема. Автор часто посилається на московських істориків і вживає їх аргументи.

Справа історичних студій дещо краще виглядає у нас, католиків, зокрема після останньої війни завдяки виданню документів з Ватиканських архівів та їх студій. Та, на жаль, і ми, окрім наявного застарілого вже Пелеша (1880 р.), маємо ще добру науково-популярну історію Г.Лужницького, шкільний

підручник о.Ю.Федорова, а передовсім історію професора М.Чубатого (на жаль, доведена лише до 1353 року) та численні монографії, зокрема о. А.Г. Великого, досі ще не маємо повної, всебічної, об'єктивної історії нашої Церкви!

З того ж, що з'явилося друком, щораз більше стає ясним, що Берестейська Унія — це не польська інтрига, як це твердять москалі. Заслуга в її здійсненні не належить полякам чи єзуїтам (твердження польських істориків). Це - ініціатива самих українців, замислена як спосіб повернення до церковної єдності, як посередник збереження українського стану посідання і забороло проти польських і московських зазіхань на знищення нас. Саме про причини-мотиви-спонуки, якими керувалися українські контрагенти — творці Унії — поведемо мову нижче.

Насамперед, кілька уточнень:

а) Слово “Унія” вживаємо в його власному значенні як “поєднання”, а також для визначення Української Католицької Церкви в різних часах.

б) Виходимо з положення, що Унія (тобто поєднання Української Православної Церкви з Римським Апостольським Престолом, проголошене в Бересті Литовським 1596 року або перехід тієї Церкви з-під залежності Царгородському патріарху під юрисдикцію Патріарха Західної Церкви – Папи) — це позитивне явище в житті українського народу. Але Унію бачили і розуміли наші національні сусіди – Польща і Москва – на свій лад. Вони хотіли зіпхнути її на невластиві їй рейки: якщо Польща – на латинізацію, то Москва – на повне знищення. І вже сама ця обставина — мученицький шлях Унії — це найкраще свідчення її органічної єдності з народом упродовж чотирьох століть. Унія себе виправдала як національна віра і Церква тієї частини українського народу, яка до неї належала.

в) Коли говоримо про “Московське Православ'я”, то саме таке і маємо на увазі: не як сукупність догм-правд християнської віри (що спільна для всіх православних християн Сходу і Заходу), а як його московську форму, включно з цареслав'єм-цезаропапізмом і претензіями на Третій Рим. Саме так ми можемо відрізнити його від Православ'я Вселенського та Українського часів передунійних, Православ'я часів Петра Могили і відновленого Православ'я в УАПЦ.

г) Візантія, Польща, Москва — ці слова ми вживаємо для визначення політичних і релігійних центрів. Рим — ми вживаємо у розумінні лише релігійного центру, бо політичним, імперіальним центром а'ля Москва чи Варшава Рим для нас ніколи не був!

Саме тут криється велика хиба багатьох наших письменників і публіцистів, навіть істориків-науковців, які допускають ототожнення однаковою мірою відношення Риму до нас і наших справ з вищезгаданими сусідами, а часто й ворогами. Бо ж те, що Візантія, вслід за релігійним впливом (бодай до часу свого політичного упадку), могла претендувати і на якийсь політичний вплив на Україні, то це ще можна розуміти. А ось що тут робили Москва і Польща під різними підтекстами, зокрема релігійними, то це історичні факти і про них нижче говоритимемо. Але твердження, що “Рим нас

поневолив”, що “Рим - наш ворог” а’ля Москва чи Польща, то це історичний нонсенс.

Не завжди так було. Навпаки, Рим, часто садиноко, скоріше ставав в оборону українського католицизму, а то й українського християнства, взагалі українського народу, не лише проти насилля москалів, але й проти єдиновірних і собі підлеглих поляків. Було й таке.

§ 2. Умови становлення Унії

Перш ніж говорити про основні причини Унії, назвемо кілька факторів, які мали свій вплив і відношення до неї, а саме:

а) *Занепад Візантії*

Останній візантійський базілевс Константин XI Палеолог (1446-1453 рр.) відпокутував гордість і пиху своїх попередників. Проти нього стояла не лиш 160-тисячна армія бусурман, але й нижче духовенство та народ, що йшов походом вулицями Царгороду, кричачи: “воліємо більше тюрбан, ніж тіару; краще під турків, ніж під латинників!”

І справді, 30 травня 1453 року, о 8 годині ранку, султан Магомед II в’їхав конем до престолу церкви святої Софії і виголосив: “Немає Бога, крім Аллаха, а Магомет його пророк!”

Візантія впала! Вслід за політичним занепадом прийшов і її занепад духовний, релігійний. Грецькі патріархи, до цих пір залежні від своїх цісарів, відтепер стають залежні й запобігають ласки турецьких султанів.

Незважаючи на такий свій незавидний політичний стан, грецькі патріархи (силою церковного права про залежність Церкви-Дочки від своєї Церкви-Матері) все ще зберігають номінальну зверхність над просторою і багатою своєю церковною провінцією — митрополією на Русі-Україні. Вони часто відправляються туди по жертви, щоб ними підкупити чи задобрити своїх нових хлібодавців — турецьких султанів. Саме Україна для царгородських патріархів була одним з джерел доходів на покриття розходів для султана і власних чвар.

Зрозуміло, що такий сумний стан матірної Церкви мав свої негативні наслідки і для України, зокрема занепад моралі й дисципліни серед вищого духовенства, випадки симонії, а то й взагалі духове зубожіння української Церкви.

б) *Москва*

Наступницею Візантії та “оборонцем православ’я” на Сході Європи стає Москва. “Москва стає Третім Римом”. Ця думка набирає реальних форм серед московських ченців, прожертх візантійсько-монгольським фанатизмом. “Великий і побожний царю! — пише чернець Філофей на початку XVI ст. із Псковського монастиря до Московського царя Івана III (1462-1505 рр.). — Перший і Другий Рим упали. Третій Рим — Москва — стоїть міцно; четвертого ж не буде. Одна тільки наша Церква сяє у твоїй могутній державі, побожність ясніша, ніж сонце у цілім світі. Всі православні царства з’єднаються тепер у твоїм царстві. В усьому світі ти — єдиний християнський цар”. Відтак народжується церковно-православно-обґрунтований Російський імперіалізм, як

це слушно зауважує німецький протестантський дослідник Едвард Вінтер у своєму творі “Рим і Візантія в боротьбі за Україну”.

“Ця теорія Третього Риму — російського, московського Риму – була не тільки витвором традиційної московської політики й дороговказом для її експансіоністських прагнень, скажемо так, офіційною доктриною московської держави і московської Церкви. Вона глибоко ввійшла в плоть і кров російського народу, стала його вірою в месіанське призначення Росії, духом, що творив цілу її історію. Так оцінює ту теорію професор О. Оглоблін у праці “Московська Теорія Третього Риму в XVI-XVII ст.” (Праці Археографічної Комісії. – Мюнхен, 1951. – С. 5).

“Під кінець XV ст. ця теорія вже була сформована, оздоблена історичними і богословськими раціями і стала оперативною. Москва пішла своїм власним шляхом у майбутню історію. А дальшим кроком на тому шляху було створення московського царату як переємника візантійської імперії. За двох Іванів, III-го і IV-го, зокрема так званого Грозного або Лютого, московський царат був оформлений теоретично, ідеологічно і практично. Імператорська шапка візантійців, передана шапкою Мономаха через Київ, стала символом нової політичної дійсності. Залишався до здійснення другий символ — патріарший клобук на голові Московського митрополита. В 1584 році цар Іван IV помер, не спро мігшись покласти його на голову Московського митрополита. На його місце прийшов цар Федір. Він хоч і не дорівнював великості царя Івана IV, проте трапилася йому добра нагода, з якої він і скористався, за порадою добрих знавців цієї справи” (Великий О.А.Г. З літопису християнської України. – Кн. 3. – Рим, 1969. – С. 254-255).

До закріплення такого месіанського посланництва Москви причинилися й греки, а саме Константинопольський патріарх Єремія II. 1588 року він прибув до Москви. Там, під натиском і винаго родою, він погодився 23 січня 1589 року поставити і канонічно оформити за Московською Церквою патріархальний устрій, в особі дотодішнього Московського митрополита Іова, обмежуючи його владу кордонами Московського Царства. Все ж таки той патріарх, як митрополит Московський, носив титул “и всея Руси”, а відтак і України, і Білорусі. Владу ж над Українською Церквою Єремія II прагнув задержати для Константинополя. Саме тому в зворотній дорозі з Москви в липні 1589 року він (Єремія II) заїхав на Україну і там прагнув налагодити церковну дисципліну, щоб в такий спосіб відвернути втручання у справи Київської митрополії нового патріарха, Московського.

Однак в Україні всі ці факти не вдовольнили нікого і викликали оправдане підозріння й побоювання серед української провідної верстви за подальшу долю Української Церкви та безпеку для неї з боку Москви. Бистріші уми почали думати над тим, як відгородитися від тих впливів. Для цього був єдиний вихід: Унія з Римом. Можна сміло сказати, що створення Московського патріархату спровокувало Берестейську Унію Української Православної Церкви тих часів з Римським Апостольським Престолом як засіб оборони від наступу Московщини.

в) Рим

Загоївши рану Керулярієвого роздору (1054 р.) і переживши бурхливі роки першої половини другого тисячоліття (хрестоносні походи, авіньйонська неволя, надужиття інквізиції, реформація чи скоріше бунт Лютера в Європі, Генріха VIII в Англії та в зв'язку з тим народження різних єресей, сект і релігійних течій), Католицька Церква після Тридентського Собору (1545-1563 рр.) висунула свою проти-реформу, поволі загоювала нові рани й верталася до давньої сили та експансії чи то в нововідкритому Новому Світі, а чи ж на Європейському православному Сході.

г) Польща

Роль носія того відновленого християнського, католицького духу (зрозуміло, в латинському обряді) на Сході Європи взяла на себе церковна і політична Польща. Вона, хоч сама ще й не вигоїлась із своїх ран, завданих їй протестантською реформою, зробилася “носієм” католицтва і “пшедмужем хжесьціянства”, зокрема на підпорядкованих собі українських православних теренах, що ввійшли до складу Польсько-Литовської Держави на підставі Люблінської Унії (1569 р.).

Через свою нетолерантність до інаковіруючих та звуження ідеї Христової Католицької Церкви до її латинської форми поляки спотворили ідею католицизму на Сході Європи, а супроти українських християн Східного обряду (католиків і православних) часто виявлялись гіршими від невірних бусурман.

д) Політичний і релігійний занепад в Україні

Переживши разом з народом добу татарського лихоліття та упадок Української державності, Українська Церква перебирає на свої плечі провід народу, з яким вона тісно злучена в усіх його верствах, і разом з народом переживає тяжкий занепад. Тогочасні письменники гірко на це нарікають. Так, в “Палінодії” Захарії Копистенського (кінець XVI ст.) читаємо: “Єпископські і митрополичі столиці посідали не люди гідні, а такі, що були їм (тим столицям) на ганьбу, сором і гріх; не люди з монастирів, добре випробувані в житті безженному, або чернечому, сідали на них відповідно до церковних уставів, а люди безпосередньо від господарства світського чи риллі, або від вояцького ремесла в нагороду за свої заслуги, при тому неuki й великі простаки зі Святим Письмом необізнані... І так ті святі й всякої честі гідні престоли почали на собі чути не тільки двоєженців або триженців, але й таких розпусників, що й обіцяного Богові блаженного життя не держалися, відповідно до канонів і до свого стану. Пресвітері ж, посвячені ними, були сміття людське, бо вже пресвітерська гідність дійшла до такої зневаги, що порядному чоловікові дати себе потягнути на нього, то значило мов би якусь ганьбу дістати. Через те до священства натиснулись самі голодні й неuki, так що й пізнати не можна було, де пресвітер частіше - в корчмі чи в церкві”.

Не дивно, що такий незавидний стан всередині Української Церкви і зовнішній наступ на неї з боку польського католицизму викликав відповідну реакцію. Вона спершу йшла з низів, із коріння, бо корінь українського народу був здоровий. На захист Церкви стало міщанство, яке, будучи оформленим в

церковні Братства, вступило до боротьби. Шляхетська верства була здебільше спольщена, українське ж магнатство, за малими винятками, вже не існувало. Таким винятком був князь Костянтин Острозький. Він, в союзі з українськими ієрархами шукає розв'язки, посередників і способів для оздоровлення Української Церкви в її боротьбі за своє існування в Унії з Римом.

§ 3. Причини появи Унії з Римом.

Визначмо і назвемо тут ті сім причин, які, на нашу думку, зумовили й закріпили Унію Української Православної Церкви з Римським Апостольським Престолом.

Перша причина. Попри всі людські мотиви й причини особистого, політичного й морального характеру, що зумовили здійснення Берестейської Унії, першопричиною того історичного акту треба перш за все назвати це задушевне бажання всіх християн, зокрема українських владик — творців Унії, бажання Христа-Спасителя – засновника Церкви, “щоб всі були одно”. Це бажання єдності Христового стада під проводом залишеного Христом Одного Пастиря, єдності одного Містичного Тіла Христового під проводом одного, видимого Голови того Тіла – апостола Петра і його наслідників.

Ніхто не може заперечити, що впродовж першого тисячоліття Христова Церква у своїй ієрархічній структурі і православній вірі була єдиною, незважаючи на різні обрядові різниці та організаційні й інші (зокрема національні) особливості, наприклад, патріархати окремих народів, саме завдяки визнанню першості і зверхності в Церкві Римських Архієреїв — Пап. Перший виняток з того загального правила стався 1054 року. Це так звана Керулярієва схизма-роздор, формальний вилім того патріарха і wypowiedження послуху та відмова визнати права Римського Папи. Не входимо в те, до якої міри в здійсненні того роздору завинила більше якась з обох сторін – грецький патріарх чи папський легат, кардинал Гумберт. Засвідчуємо лише сумний для християнства факт. Але одне варто тут вже тепер підкреслити: сьогодні обидві сторони визнають свої помилки, взаємно собі їх простили й шукають шляхи до поєднання. Тут зустріч свого часу Папи Павла VI з патріархом Афінагором у Святій Землі, поїздка Папи до Константинополя, а після - візит патріарха у Ватикан. Такі ж візити і зустрічі мають Папа Іван Павло II і Патріарх Варфоломей в останні роки.

Для нас, українців, важливо відзначити, що той сумний роздор стався за 66 років після офіційного введення християнства в Україні у 988 році. Іншими словами: під час хрещення України, мимо існуючих непорозумінь між греками і латинниками, Христова Церква ще була одна, нерозділена, а грецькі й інші східні патріархи визнавали першість в тій Церкві й головство в ній Римського патріарха — Папи.

Культурні й релігійні зв'язки із Заходом, тобто Римським Апостольським Престолом і західними володарями і т. п., ще довго продовжувались на Україні після заіснування згаданого роздору. Поволі ця ненависть греків до латинників, до Риму й до Заходу взагалі почала проявлятися в Україні через грецьких митрополитів і підпорядковане їм духовенство, зокрема афонське чернецтво, й

через перекладну літературу, хоч для цього з української сторони не було ніяких підстав.

Простіше це представлялось так: близький сусід і кум українського Івана — грек Григорій посварився зі своїм кумом Римським Романом. Іван став на сторону Григорія і без спеціальної причини й собі посварився з Романом. Сьогодні ці куми знову еднаються-братаються, готові при цьому українського православного чи католицького Івана пошити в дурні.

Все ж таки бажання церковної єдності на Україні не завмерло зовсім. Несучи на своїх плечах тягар боротьби з ордами азійських кочівників, будучи ослабленою мілітарно й політично, Україна не мала сили ані часу на релігійні спори. До того ж, вони не були в її інтересах. Це бачимо з того, що кожний раз, коли траплялася нагода, коли греки єдналися з Римом, Українська Церква до такої єдності також приступала. (Цього однак не робила Москва, яка вже від самого зарання своєї історії почала змагати до того, щоб самій стати “третім Римом”). Наприклад, на соборі в Констанці (1417 р.) бере участь митрополит Київський і всея Руси Григорій, а на унійнім Соборі у Флоренції (1439 р.) акт Унії Української Православної Церкви з Римом разом з грецьким цісарем і патріархом підписав київський митрополит Ісидор. Якраз він був пробоєвиком об’єднання Церков і таким залишився до кінця свого життя, хоч через це багато витерпів від Москви і від Польщі.

Друга причина-спонука народження Берестейської Унії – Флорентійська Унія та її понад 700-літня традиція в Україні, на яку часто відкликалися й до неї вертаються й по-сьогодні українські прихильники унії з Римом. Проголошенню Флорентійської Унії противилась Москва, яка постійно зазіхала на українські землі. В Москві резидував київський митрополит, який мало цікавився долею просторих єпархій на Україні, в Литві й Білорусі. Москва приготувлялась бути “третім Римом”. Флорентійська Унія, а потім занепад Константинополя (1453 р.) причинилися до здійснення того змагання. Факт, що в Україні Флорентійську Унію прийняли радо, всупереч стриманій, а то і ворожій настанові поляків (прихильних Базілейському Соборові й схизмі в Західній Церкві), і засудженню її Москвою є ще одним доказом того, що тодішня провідна верства в Україні вважала церковну Унію за позитивну й корисну для української церковної та національної справи, як забороло проти втручань Москви і Польщі.

Римські папи Климент VII (1526 р.), Пій V (1566 р.) та інші боронили умови Флорентійської Унії й рівноправності обрядів. Вони витлумачували Унію як Божу спробу, як здійснення Христового бажання: “щоб всі були одно”. На жаль, польська шляхта, зокрема ієрархія, ігнорували ідеї та досягнення Флорентійської Унії й папські зарядження. Польські ж королі, які подеколи щиро бажали збереження порядку в державі, часто були безсильними проти практик шляхти і католицької ієрархії. Для одних і других багаті українські землі становили джерело великих прибутків та створювали поле до “місійних” акцій і латинізаторських впливів польської ієрархії. Через свій шовінізм поляки спотворили ідею Церковної Єдності на Сході Європи і в Україні зокрема.

Третьою причиною, яка зумовила Берестейську Унію з Римом, було відношення до Церкви на Україні з боку деяких грецьких патріархів і занедбання тієї Церкви внаслідок політичного тиску на неї з Москви і релігійного – з боку Польщі.

Антагонізм, яким просякли греки з більш-менше оправданих своїх національних і релігійних мотивів супроти Риму і латинян, грецькі митрополити передавали Українській Церкві й народові. Тим вони допомагали ізолювати Україну від решти світу, від Європи, а чимраз більше узалежнювати її від Візантії та пхали в бік Москви й Польщі. Вони спілкувалися напереміну то з Москвою, а то з поляками, визначаючи і затверджуючи на київській митрополичій престол з титулом “митрополита Київського і всія Руси” як правило греків або москалів – ставлеників московського царя, які опісля ставали підпорою московських інтересів, часто передаючи Українську Церкву під їхню юрисдикцію. Правда, вони все ще зберігали над нею номінальну владу, але, будучи залежними (а то й деколи на услугах) турецьких султанів, вони координували свої дії на території Польсько-Литовської Речі Посполитої та Московщини з політикою Туреччини супроти тих держав.

В політичних же інтересах турецьких султанів було: не допустити до поєднання християн під проводом римських пап, бо лиш вони організовували походи проти турків розсварених західноєвропейських володарів. Отже, і з тих причин деякі грецькі патріархи деколи були вимушені робити все можливе, щоб до ніякого релігійного по розуміння в Україні не допустити. Вони перешкоджали Унії, а коли вона заіснувала, прагнули її та її носіїв в очах населення знеславити. Не дивно, що вихованець Афонського монаха Івана Вишенського кипів ненавистю до латинян, а то й до своїх владик, і був проти будь-якого порозуміння з Римом, хоч воно й було в інтересах Української Церкви.

Грецькі патріархи не дбали належно про добро Української Церкви навіть після того, коли поділили Київську митрополію на Московську (в кордонах Московщини) і Київську (в кордонах Польсько-Литовської держави). Вони скоріше використовували нашу Церкву економічно, як багате джерело своїх доходів, посилаючи туди своїх ємісарів з різними грамотами. Не була їм чужою і симонія — підкупство на церковні становища чи за різні привілеї для Братств і окремих осіб.

Слід відзначити, що грецький патріарх Єремія II з'явився на Україні (вперше від її охрещення!) лише в 1588-89 роках. Не дивно, що через такий брак нагляду згори, вкрадались у нашій Церкві неполадки морального характеру, зокрема й серед духовенства, а це мало свій негативний вплив на мирян та на настанову до нашої Церкви з боку сильного ієрархічно і скріпленого державною владою польського католицизму. Це також робило нашу Церкву легкою здобиччю для їхніх місіонерів. Останнє засвідчує православний архієпископ Мелетій Смотрицький у своїм творі “Апологія”, виданому в 1628 р.. Після свого навернення на католицизм — Унію з Римом — він висвітлює боротьбу нез'єднаних з Унією і доводить, що її значною мірою спричинили чужі нам греки.

Четверта причина Згадані неполадки, надужиття та безправ'я “на горі” викликали відповідну реакцію з боку свідомішої частини населення – шляхти і міщанства. Зокрема, останнє, будучи зорганізованим в своїх ремісничих цехах, крім дбання про підвищення освіти-школи й культури, взяло на себе ще й відповідальність за добро Церкви. Разом з відданою народіві й православної вірі шляхтою вони протестують перед королем проти утисків і надуживань польських католиків, шукають порятунку в грецьких патріархів, закликають до дисципліни навіть самих митрополитів.

Та знову багато лиха заподіяли тут патріархи Антиохійський Іоаким (1586 р.) і Царгородський Єремія II (1589 р.). Вони надали право ставропігії Львівському і Віленському братствам й доручили їм також нагляд над єпископами і духовенством. Проте таке втручання мирян у церковні справи і контроль світських людей над церковною владою не тільки що ображало й принижувало духовенство, а й зумовлювало часті й великі непорозуміння між братствами і духовенством, навіть владиками. Так, в розгарі полеміки довкола Берестейської Унії та ролі братств, володимирський єпископ, один із співтворців Берестейського Порозуміння, писав в своїм творі “Унія Греків з Костелом Римським” ось які грікі слова, продиктовані йому щоденною практикою і досвідом: “Люд простий і ремісничий залишив своє ремесло, шило, дратву, ножиці й присвоїв собі пастирський уряд. І дійшло до того, що письмом шельмують, принижують, виворочують на свої блюзнірські і фальшиві потвари обороняють, пастирей своїх власних соромлять, безчестять і потворяють”.

Ще гостріше виступив у наступному столітті проти сваволі братств славний київський православний митрополит Петро Могила (1633-1647 рр.).

Так з добрих у собі початків з плином часу деякі братства перетворилися в явище негативне, що порушувало церковний лад.. Втручання мирян у церковні справи не подобалось ієрархії, часто її принижувало. Тому й не дивно, що вона почала шукати способи і шляхи, щоб такої “братської опіки” над собою позбутися. Ієрархія бачила порятунок від цього у Римі, де такої сваволі мирян немає. І це, на нашу думку, є ще однією (четвертою з черги) причиною шукання доріг до єдності з Римом.

П'ята причина. Одним з найбільших негативів XVI ст. в житті Церкви – католицької і православної в кордонах Польсько-Литовського королівства взагалі і на українських землях зокрема – був світський патронат, тобто надавання королями т.зв. “духовних хлібів” – провідних становищ у Церкві, зокрема митрополичої кафедри, єпископств, архимандрій та багатих монастирів, людям світським, заслуженим перед державою і королем, але не перед Церквою. Ці люди часто на церковних справах взагалі не розумілися, про них не дбали.

В XVI ст. це право закріпилося за польськими королями також і щодо Православної Церкви в Україні. Як наслідок цього, на митрополичу і єпископські кафедри приходили люди негідні тих посад із-за свого світського неморального життя. Через те вкрадалося погіршення і розклад також і в нижчих прошарках суспільства. Провідна українська верства проймалась

протестантським або латинським духом, польщилась, пропадала. Подібно тому як королі, так чинили й різні польські, литовські та українські магнати і шляхта у своїх маєтностях і в сферах своїх впливів.

Бачучи погубні наслідки такого торгування “духовними хлібами”, ініціатори і творці Берестейської Унії, хоч і самі були королівськими ставлениками, однак хотіли й прагнули до того, щоб саме через Унію з Римом і урівноправнення нашої Церкви з латинською покласти край вмішуванню світського елементу, зокрема ж польської і литовської шляхти, в справі Української Церкви.

Шоста причина. Однією з посередніх причин Берестейської Унії була потриденційська антиреформа в Католицькій Церкві, в Польсько-Литовській державі. Впливи протестантизму впродовж XVI ст. знайшли і в Польщі пригожий собі ґрунт, особливо серед шляхти. Щоб їм протиставитись, з’явився на тих теренах новий енергійний монаший чин — орден єзуїтів, послідовники якого в своєму запалі діяльності за оздоровлення польського католицизму часто посягали й на українську шляхту, простягаючи свою експансію й місіонерство і на православне населення. У своїх школах-колегіях і через своїх молодих вихованців вони проникали в українські шляхетські родини, їх католичили, а водночас і полонізували. Із-за такої діяльності єзуїтів Українська Православна Церква втратила свою провідну і маєтну верству, традиційну підтримку з її боку.

Тому виникала конча потреба: дати українській шляхті антидот — власні школи, а духовенство зрівняти в освіті, правах та привілеях, а то й усіх людей “грецької віри”, передусім шляхту, з духовенством і шляхтою латинського обряду. Це могла дати тільки Унія з Римом. За її здійснення взялися українські владики Іпатій Потій і Кирило Терлецький.

З самого початку прихильником тієї ідеї був один з найбагатших і найвпливовіших українських магнатів князь Костянтин Острозький. Однак, ведений своїми особистими мотивами і маючи на цю справу свій погляд, він з часом поставився до Унії Української Церкви вороже і став одним з найбільших її опонентів, очоливши 1596 року т. зв. антисобор у Бересті.

Сьома причина. Чи не найбільшою причиною Берестейської Унії Української Православної Церкви з Римським Апостольським Престолом була все ж таки Москва. Це – поділ Київської митрополії та усамостійнення Московської Церкви в 1458 році, а головне – створення Московського патріархату в 1589 р. і його зазіхання на українські землі й Церкву в межах Польсько-Литовської держави. Страх перед Московським патріархатом, чим досі легковажив Константинополь і Рим, посуджуючи навіть їх у ересі, й претензії Москви стати “Третім Римом”, мусили викликати справедливу реакцію серед української провідної, церковної і світської, верстви.

Греки не прагнули і були неспроможні нам допомогти, бо самі були в турецькій неволі. Поляки робили спустошення в наших рядах, перетягуючи провідну верству на латинський обряд, а вслід за тим – і в польській табір. Москва ж зовні, під різними претекстами, вважаючи себе спадкоємницею

Візантії, “Третім Римом”, простягала руки на Українську Церкву в кордонах Польщі як собі єдиновірну.

То ж і не дивно, що з українського боку наступила відповідна реакція як єдиний вихід з того ворожого собі трикутника. Це була Унія з Римом, що забезпечувала права і привілеї Української Православної Помісної Церкви, зрівнювала її з панівною у Польській Речі Посполитій латинською Церквою і давала їй моральну підтримку, а то й місію-посланництво: бути носієм правдивого православ'я та ідеї єдності Церков на Сході Європи.

На жаль, частина світської провідної верстви під проводом князя К.Острозького цього не зрозуміла й замість того, щоб підтримати своїх владик у великих задумах і чинах, поставилась проти них вороже.

Проте, незважаючи на ці різні протидії, як Боже діло, Унія все ж таки на українських землях скоро прийнялась.. Будучи скропленою кров'ю св. Йосафата, вона росла і розвивалася, аж поки Москва, за допомогою насилля і свого “благочестія” впродовж століть, аж по-сьогодні, не загнала її в катакомби, поставивши на її гробі залізну занавіску й сторожу під назвою— “Русская Православная Церковь”.

§ 4. Заключення і розвиток Унії.

Вище ми прагнули унаглядити причини й мотиви, що спонукали ієрархію Православної Церкви на Україні шукати виходу через з'єднання-Унію тієї Церкви з Римським Апостольським Престолом. Як ми бачили, тими немаловажними причинами були: моральний занепад всередині нашої Церкви, тиск на неї з боку польського католицизму, страх перед Московським патріархатом та ін. Зумовлене тими зовнішніми причинами відродження нашої Церкви, як і треба було сподіватися, прийшло зсередини, від ієрархії.

1590 року українські владики з'їхалися до Берестя, щоб поміркувати над питаннями покращення долі довіреного їм стада і свого народу. Там вони прийшли до висновку про необхідність з'єднання Української Православної Церкви з Римським Апостольським Престолом, щоб в такий спосіб не допустити до цілковитого занепаду нашу Церкву, повернути їй захитану провідну роль серед українського народу і зрівняти її в правах і привілеях з Церквою латинського обряду в Польсько-Литовській державі, тобто рятувати для українства бодай стан посідання і врзати полякам апетити й претензії латинізувати-опольщити і знищити нас.

Вони вирішили приступити до Церковної Єдності з Римом, однак за умови, що Св. Отець, Папа Римський, “залишить нам незмінними і непорушними всі обряди і дійства (зокрема, таїни), а саме: Богослужіння і весь церковний порядок, які в нас, у Східній святій Церкві, від віків практикуються, а також, що їх милість, король забезпечить усі наші вольності через привілеї і артикули, які ми запропонуємо”. Цього листа підписали всі владики. Він став тією базою, на якій вони почали діяти — приєднувати прихильників тієї ідеї.

Головною метою Унії було: нейтралізувати польську католицьку антиреформу й латинізування українського народу, зокрема його провідної верстви, не через Константинополь, бо той небагато міг допомогти, а через Рим,

тобто через зрівняння нас з поляками у всіх правах в межах польського королівства. Поляки винародовлювали нашу провідну верству через школи, державні посади та привілеї, які надавалися тільки католикам. Унія зрівнювала нас з латинниками в правах і привілеях й мала спинити той рух-перебіг у польський табір.

Отже, Унія це український антидот для національного самозбереження, це забороло переходу на латинство української шляхти і магнатів. Якщо ж багато їх пішли в латинський табір, то не через Унію, але прямо з православ'я, заради посад і лакомства нещасного і через добрі католицькі школи.

Ось кільканадцять прізвищ наших та білоруських княжих і шляхетських родин, які перейшли на латинство прямо з православ'я. Це родини князів: Слуцьких, Заславських, Саламерецьких, Головчинських, Крошинських, Збаражських, Вишневецьких, Сангушків, Чарторійських, Пронських, Масаланських, Горських, Соколинських, Лукомських, Пузинів та ін., а далі йдуть шляхетські родини: Хоткевичів, Глібовичів, Зеновичів, Кишків, Сапігів, Дрогостанських, Войнів, Волковичів, Потіїв, Галицьких, Тишкевичів, Корсаків, Тризнів, Мишків, Гулевичів, Ярошинських, Калиновських, Мелешків, Скулиновичів і багато інших.

В актах приготування Унії і в переговорах з Римом наші владика постійно підкреслювали, що Унія Української Церкви з Римом це насамперед здійснення-завершення попередніх унійних змагань Української Православної Церкви, висловлених на Соборі в Констанці митрополитом Петром Акеровичем (1417 р.) і відновлених в Унії Флорентійській, підписаній від імені Української Церкви Київським митрополитом Ісидором (1439 р.).

Остаточне оформлення Умов-Артикулів Унії Української Православної Церкви з Римом зроблено 2 грудня 1594 року. Їх підписали всі українські владика, крім двох – перемишльського Михайла Копистинського і львівського Гедона Балабана. Противився Унії і князь Костянтин Острозький, бо він хотів, щоб усі православні патріархи разом приступили до такої Унії.

Князь К.Острозький був втаємничений у плани владик і спочатку був їм прихильний. Як український патріот і як добрий член своєї Церкви, він переживав невідрадний стан нашої Церкви і народу під польським пануванням й робив старання прихилити до тієї справи польського короля Зігмунта III-го. Він сам переговорював у справі Унії з папським легатом у Москві кардиналом Поссевіно ще в 1589 р. і піддавав пропозицію, щоб на зразок Унії Флорентійської греки і всі православні разом приступили до Унії, але щоб ініціатива була в українських руках.

Король Зігмунт був прихильний Унії й пообіцяв нашим владикам власноручним письмом 18 березня 1592 р. зрівняння їх у правах і привілеях з польським духовенством. Однак поляки ніколи не допустили до здійснення тих обіцянок.

Король Зігмунт і папський нунцій схвалили проект Артикулів Унії. У 1595 році єпископи зібрались ще раз у Бересті й 12 червня 1595 року оформили остаточно “Артикули” (умови з'єднання) й вибрали делегатами на завершення переговорів у Рим єпископів Кирила Терлецького та Іпатія Потія.

Делегати прибули до Риму 15 листопада 1595 року і були прийняті на послуханні в Папи Климента VIII. 23 грудня 1595 року під час урочистої Консисторії, в присутності всіх церковних достойників і державних предстанивників, делегати вручили Папі листа від 12 червня 1595 року, яке прочитали наперед по-українськи, а потім – по-латині, а відтак Умови З'єднання, зложили визнання віри і підписали його.

Того самого дня, 23 грудня 1595 рок, Папа видав буллу “Великий Господь і хвален вельми”. 23 лютого 1596 року він видав ще одне письмо – “Належить, щоб Римський Архиєрей”, в якому потверджує Київського митрополита в усіх його правах, зокрема в тому, що він може затверджувати і висвячувати своїх єпископів і т. п. На згадку тієї віковичної події Папа видав спеціальну пам'ятну медаль, на якій з одного боку є гравюра Папи і напис: “Климент VIII Вселенський Архиєрей”, а на другому боці: наші владика у поклоні перед Папою і напис: “Рутеніс рецептіс” (на пам'ять прийняття Русинів) 1596”.

В квітні 1596 року владика повернулися з Риму на Україну. Вміжчасі старенький князь К.Острозький, мабуть подразнений амбіцією, що єпископи досягли домовленості про поєднання без його поради і згоди, та з деяких особистих, родинних причин, став рішуче виступати проти заключення Унії. Він організував шляхту і козацтво й окремим листом закликав народ і духовенство до бунту проти своїх владик.

Такі вчинки одного з провідників народу є типовим виявом історичного блюду членів нашої провідної верстви. Гордість веде до бунту: мовляв, “якщо не буде так, як я хочу, то хай нічого не буде!”. К.Острозький організував анти-собор у Бересті в той же час, коли там зібралися наші владика, щоб проголосити Унію. Анти-собор очолив Никифор, представник Константинопольського патріарха.

Собор з ідеєю поєднання відбувся під проводом митрополита Михайла Рогози в Бересті Литовським у церкві св. Миколая 8-10 жовтня 1596 року. Окрім представників Папи і короля, на ньому були всі єпископи і представники народу-шляхти. Зауважимо, що тодішні умови не слід міряти сьгоднішніми категоріями. Роль мирян у Церкві не була ще такою виразно підкресленою, як це має місце тепер. Звичайно, члени панівного класу були представниками всього мирянства.

Урочисте проголошення Унії відбулося 8 жовтня 1596 року. Так відкрилася нова світла сторінка в історії українського народу, записана золотими буквами — життям і кров'ю його найкращих синів і доньок впродовж століть аж по-сьогодні.

Унія була завершенням первісного християнства на землях України, бо 23 лютого 1596 року Папа урочисто підтвердив всі існуючі права Української Церкви. Приймаючи Українську Церкву до єдності з Апостольським Престолом, Римський Архиєрей визнав за українськими митрополитами ті ж самі патріарші права, які вони практично мали, будучи в єдності з Царгородським патріархом. Так, Українська З'єдинена чи ж пак Католицька Церква від самого початку існувала і діяла як одна з Помісних Церков у формі Верховного Архиепископства. Цей факт підтвердив Папа Павло VI 23 грудня

1963 року, заявляючи, що Львівський митрополит є Верховним Архієпископом, бо при відновленні Галицької митрополії Папа Пій VII 24 лютого 1807 року переніс на Галицьку митрополію права і привілеї Київської митрополії.

Унія, на думку Пап та її українських творців, мала стати не лише основою для Українського Патріархату, а й осередком східного католицизму для всього слов'янського Сходу. Зокрема, з огляду обрядової духовності, “Унія забезпечила Українській Церкві почесне місце між усіма іншими Помісними Церквами Сходу та й в лоні Вселенської Церкви”, як це заявили наші владика у своєму “Посланні” з нагоди 375-ліття цієї Унії.

Свою первісну роль Березині духовності українського народу УКЦерква зберегла впродовж чотирьох століть, пройшовши свій хресний шлях Московських випробувань з комуністичними ГУЛАГами включно. Вкрита ореолом мучеництва за свою вірність Христові і українському народові, УКЦ в 1996 році відзначала своє чотирьохсотліття вже на волі (в Україні, в Римі і на поселеннях в діаспорі), вилікувавши рани переслідувань і приготувившись до здійснення ідеї Христа: щоб було олно стадо і один Пастир в Україні.

Берестейська Унія Української Церкви з Римом стала прикладом для подібних Уній інших Східних Церков у пізніших віках. Умови цієї Унії стали підставою для Декрету II Ватиканського Собору про Східні Католицькі Церкви. Унія відмежовує нас догмою від москалів а обрядом – від поляків. Унія — це символ української ірреденти самостійництва і носій гасла: “Геть від Москви!”, яке УАПЦ також взяла на свої прапори у 1921 і 1989 роках, а українські комуністи (Хвильовий, Шумський, Скрипник) – у 30-тих роках минулого століття Папа Климент VIII погодився із всіма тими “Артикулами” і **прийняв нашу Церкву як Помісну, тобто самостійну, національну Церкву Українського Народу**, в лоно Христової Вселенської Церкви. Якщо ж пізніше ми втратили багато наших прав і привілеїв на користь Римської Курії чи Східної Конгрегації, то це сталося скоріше з нашої вини. Наші **теперішні зусилля із створення Українського Патріархату – це не бажання ласки, а домагання повернення нашій Церкві прадавніх прав.**

§ 5. Ужгородська Унія.

Те, що було сказано вище про сумний стан Української Православної Церкви в XV і XVI ст. на українських і білоруських землях, можна сміло повторити, говорячи про нашу Церкву на Закарпатті, яке, після занепаду Галицько-Волинської держави XIII ст., було під безпосереднім пануванням мад'ярів. Останні ж, хоч самі не завжди були господарями власної держави, однак через своїх магнатів, подібно тому, як це діялось у Польщі, вважали і витлумачували українське простолюття, позбавлене своєї провідної верстви, як невільників, а тому намагалися всяк їх златиншити та змад'яризувати.

Першу спробу Унії на Закарпатті зробив перемишльський єпископ Антоній Крупецький в 1614 році, коли біля 50 священників і тисячі вірних під протекторатом прихильника Унії графа Юрія Другета зголосилися за Унію. Опісля ідеї Унії присвятив своє життя мукачівський єпископ Василь Тарасович.

Він зробив католицьке визнання віри в 1634 році, однак не міг діяти в Мукачеві, бо ж князь Ракочі (протестант) боявся, що саме через Унію прийде релігійна і національна емансипація його українських підданих, а тому й не допустив єпископа Тарасовича до Мукачева.

Формальне заключення Унії довершив його наступник, єпископ Партеній, який перенісся до Ужгороду в посілості графа Другерта. Це сталося на Синоді в Ужгороді 24 квітня 1646 року, де, після Служби Божої, 63 священники з різних деканатів обох дієцезій (мукачівської та ужгородської) зробили визнання католицької віри. Вони також уклали умови своєї Унії, подібні до Берестейських: задержання руського обряду, вибір єпископа, рівні права з латинським клиром.

§ 6. Закріплення Унії.

На Правобережжі, північних землях, Білорусі, на Холмщині, Підляшші, на Волині і в Західній Україні, на Буковині і на Закарпатті — Унія розвивається, хоч водночас знаходилася у постійній і затяжній боротьбі проти сусідів латино-католиків, які намагалися перетягти уніатів на латинство, спольщити або змад'яризувати їх.

В 1692 р. приступає до Унії перемишльська єпархія, а в 1700 р. — Львівсько-Галицька, в 1702 р. — Луцька, а в 1708 р. — Львівська Ставропігія-Братство. 7 травня 1775 року Буковина, яка досі була під владою Туреччини, перейшла до Австрії. Утворилось поле для унійної діяльності там священників з Галичини.

На Закарпатті Унія шириться в другій половині XVII ст. і повністю закріплюється через сто років. Відтоді починається тут боротьба-оборона проти латинників-мад'ярів, які захотіли ту Церкву підкорити собі. Коли ж Москва задушила мад'ярське повстання 1849 року, то мад'яри всю свою ненависть, яку мали на москалів, перенесли на русинів-українців, вважаючи їх "русскими".

Але тим вони ще більше примусили закарпатців оглядатися на допомогу Москви, самі зміцнювали звернення до московфільства. Все це потім мад'яри (подібно, і поляки) використовували, звинувачуючи українців за нелояльність до Австрії.

§ 7. Ідеологія Унії.

Що могла дати Унія українському народові, якщо б усі українці були її прийняли?

1. Якщо б всі українці були приступили до Унії з Римським Апостольським Престолом, то Унія піднесла б престиж Української Помісної Церкви в очах своїх і чужих, зрівнявши українське духовенство і шляхту в правах й привілеях з латино-католиками в Польсько-Литовській державі. Це було б бар'єром чи, щонайменше, утруднило б претензії поляків на вертати нас на латинське католицтво і переводити в польський табір. За тим пішов би зріст освіти духовенства і шляхти України. Наша провідна верства лишилася б при українстві і ріднім обряді й була б поважним партнером у проводі держави та,

щонайменше, легше могла б боронити права свого народу на українських і білоруських землях.

2. Український Патріархат. Після Унії всього українського народу Українська Церква і провідна верства могла домагатися і напевно одержала б Український Патріархат, що став би на противагу до Московського (такі вигляди на це були за часів князя Костянтина Острозького в часі його переговорів з папським легатом кардиналом Поссевіно ще у 80-тих роках XVI ст.), а це відвернуло б претензії москалів встрявати в справи українського народу під прикриттям єдиновір'я і під претекстом “оборони” православ'я в кордонах Польсько-Литовської держави.

В XVII ст. Папи були готові створити Український Патріархат навіть тоді, коли та ідея виринала як посередник поєднання-замирення православних й уніатів між собою (П. Могила — В. Рутський). Український Патріархат в єдності з Римом, маючи на своїх прапорах гасла: “Єдність Церкви і Народу” та “Щоб Русь не нищила Руси”, в тих часах став би носієм місії такої ж Єдності Христової Церкви на Сході Європи. Зате нашу Церкву й народ, тобто Україну, на Заході розглядали б як частину Європи. Цю нашу місію присвоїла собі Польща, яка в очах західно-європейських народів поставала як “пшедмуже” (забороло) християнства проти турків і татар.

Через те сьогодні для західного обивателя Європа, тобто європейська культура і т. п., кінчається на кордонах Польщі, Литви чи навіть Румунії, а ми — справжні оборонці Європи – в очах того обивателя й надалі залишились частиною Росії чи Євразії! А все це – із-за нашої втрати чи браку свідомості національної місії на Сході Європи й за нашу єдність з москалями!

Помісна Українська Церква з Патріархом у проводі і в єдності з Римом могла бути засобом для розбудови нашої самостійної держави вже в тих часах.

3. Козацтво як мілітарна сила Українського Народу після приступлення до Унії всього українського народу стало б не звичайним найомником у походах польських королів проти турків. Воно могло б стати рівнорядним союзником Польщі й в переговорах про воєнну допомогу для польської корони могло б вимагати збільшення прав і вольностей для українського народу.

Як зорганізована збройна сила, скріплена однією вірою і ведена своїм національним та церковним проводом, козацтво могло легко привести до повної самостійності українського народу — постановляючи української держави за Хмельницького, а може й скоріше ще за К.Острозького чи гетьмана Петра Сагайдачного.

Розуміється, повищі висновки-здогадки: “що було б, як би”? можна продовжувати. Але не в тому наша мета. Мусимо засвідчити сумний факт: засліплена особистими вигодами і маленькими справами, наша провідна верства часів Унії з князем К.Острозьким начолі не розуміла й не добачувала тих історичних перспектив та горизонтів, які відкривала для цілого народу Унія нашої Церкви з Римом.

Історичні події: занепад Туреччини, а потім і Польщі, зміцнення Москви і т. п. пройшли понад наші голови, а то й при нашій допомозі, без ніякої користі для нас.

Роздріблені українські сили своєю внутрішньою боротьбою ослабли і знекровили до решти наш український національний організм у часи Унії, а Москва ввела в його жили отруту свого “благочестія”. Обезкровлений наш народ-велетень спробував підвестись з колін у 1918-1920-х роках. Але, зробивши крок-два, впав, бо бракувало йому оживляючого духу — душі, яку йому б могла дати тільки самостійна Помісна Українська Церква.

На жаль, тодішня Церква на Україні — Московська церква — не могла й не хотіла це зробити, а молода українська Церква (Автокефальна) була надто революційною в ментальності приспаного народу та й прийшла запізно зі своїм оздоровленням.

Не так воно було серед тієї частини Українського Народу, що належала до Католицької Церкви. Національні традиції й дух тієї Церкви значно причинилися до національної свідомості галицького русина-українця, який на заклик національної сурми видав з себе геройські ряди Січових Стрільців та УГАрмії (а з часом й УПА), яких роль у визвольних змаганнях, зокрема на Східних і Центральних Українських Землях, всім відома й незаперечна.

Духова сила тієї частини нашого народу лежала в його Церкві. Сила ж тієї Церкви — в її єдності з Римом, з джерелом духової сили, даної їй Христом — Засновником і Главою Церкви. На жаль, цього факту ще й досі не добачує багато українців. Але це знає Москва і Польща. Тому-то вони так злісно нищили ту Церкву, де тільки могли це зробити. Зокрема перша, де тільки досягнула Українську Католицьку (Уніатську) Церкву на українських землях, нищила її або ж заганяла в катакомби, а на її місце вводила своє московське “благочестіє”.

Не краще поступали й поляки. Своїм приниженням нашої Церкви вони штовхали багатьох духовних у московські руки, а перед австрійською владою і перед Римською Курією представляли нас як непевних католиків, схильних до православ'я і т.п. Свого негативного відношення до нашої Церкви поляки не змінили й досі. Так, польська ієрархія такою ж самою мірою, як і Москва, противилась і противиться створенню нашого Патріархату.

§ 8. Закиди проти Унії.

Безпосередньою причиною Унії (“рішення Української Ієрархії”) професор М.Грушевський вважає приїзд в Україну Царгородського патріарха Єремії II в 1589 році: “Відколи існувала руська Церква, не вступила на руську землю нога патріарха, аж тепер з'явився тут він. А з'явившись, повів себе так нетактовно і наробив такого заколоту, що руські владики мали всяку причину пожалкувати, що він тут з'явився (після того, коли протягом яких півтора століття взагалі тут ніхто не думав і не журився патріархом, котрого влада над руською церквою стала майже номінальною”. Далі М. Грушевський наводить аргумент психологічно-становий, мовляв: єпископи, які в багатьох випадках провинилися і яким загрожували різні покарання від патріарха, щоб їх уникнути і зберегти свої владичтва, посідання і т. п., а також, щоб не дозволити “шевцям і сідельникам” над собою старшувати (мається на увазі ставропігія для Братств), вирішили перейти під владу Римського Папи. “Ведені чисто

особистими мотивами, беручи своїх посад, своїх “хлібів”, вони, очевидно, і не вміли підвестися понад сими егоїстичними інтересами, подумати про потреби Церкви, нею сі бонвівани, сі пани в рясах, ніколи не журились й не клопоталися також і тепер” (Історія Русь-України. – Т .V. – С. 569).

Такий закид у бік творців Унії є несправедливим. Історичні факти, коли дивитися на них об’єктивно, а не через призму суб’єктивної настанови та упередження зі становища соціаліста-народника, чи приймати московське або ж польське їх висвітлення, засвідчують інше, а саме: незважаючи на поспішний спосіб її проведення, Унія, проголошена в Бересті в 1596 р., стала подією великої історичної ваги і позитивним фактом у житті українського народу. Вона була завершенням давнього ферменту й процесу в тому напрямі цілої Церкви, а не особистим актом окремих осіб.

Пояснювати здійснення Унії страхом ієрархії за втрату особистих привілеїв чи перед якоюсь “карою”, як це робить М. Грушевський, це – спрощення великої справи. Бо головний ініціатор Унії — єпископ Кирило Терлецький був саме довіреним патріарха, його екзархом, що мав “наглядати” навіть за митрополитом. Але він бачив, що грекам, зокрема Єремії та ін., не ходило дбати про добро Української Церкви (що зрештою й засвідчує і проф. М. Грушевський), а про добро власне. Якщо вже й говорити про страх як один з мотивів Унії, то це був страх перед Московським патріархом, перед втручанням і посяганням його у справу Церкви Української.

Царгородські патріархи про нашу Церкву не дбали, Польща її нищила а Москва вважала себе преемником Візантії на Сході, “оборонцем православ’я” та очікувала й готувалася до підкорення собі і Київської митрополії, право на яку застеріг собі Царгородський патріарх.

Закид професора М.Грушевського, що творці Унії шукали особистої, матеріальної користі з того святого діла, не має ніякого фактичного обґрунтування. Навпаки, до тієї справи вони часто докладали своє власне майно, багато праці, зусиль, терпінь, а як треба було, то й життя віддавали, і так ставали свідками правдивості ідеї, якій служили.

§ 9. Московський підхід до Унії.

Слід відзначити єхидний підхід у висвітленні московських істориків і пропагандистів щодо наших національних та релігійних аспірацій. Всюди, де йде мова загалом про ідею нашого національного визволення чи релігійної свободи, москалі звужують ту ідею до поодиноких осіб – носіїв тієї ідеї, роблять її особистою справою якогось партикулярного національного, політично-партійного чи релігійного провідника (але не справою народу), а потім прагнуть того провідника висміяти і скомпрометувати, а з ним – і його ідею.

Так, наприклад, в оцінці москалів і їх вислужників Мазепа — це не національний провідник і борець за волю всього українського народу, а кар’єрист і зрадник, а його рух за визволення – “Мазепинство” — це синонім зрадництва (розуміється Москви). Подібно цьому Петлюра, Бандера та інші в очах москалів – це зрадники і вороги українського народу, капіталістичні

запроданці і т.п., а вслід за тим ідеї і рух, яких вони були носіями-провідниками – також це їх особисті ідеї, виголошені й здійснювані заради їх особистої наживи і т.п.

Подібно і в церковній ділянці. Унія Української Церкви з Римом в очах москалів і їх однодумців — це “Потієва Унія”. Святий Йосафат у них – це не ревний архипастир і борець за ідею Христа: “Щоб всі були одно”, а “душехват” і “ворог народу”. Це саме вони кажуть і про святоюрського святця — Слугу Божого митрополита Андрея Шептицького та й всю ієрархію нашої Церкви, засудивши у 1945 році їх як “ворогів народу”, закидаючи їм позірну співпрацю з німцями. Всю українську еміграцію у вільному світі Москва не називала інакше, як лиш “ворогами українського народу”, що опинились на чужині із страху перед своїм народом за “злочини” супроти нього.

§ 10. Унія та єзуїти.

Одним з найчастіше вживаних закидів проти Унії є заявлений закид, що Унія — це польська інтрига. Такий закид безпідставний. Він також московського походження. Ми вже бачили вище, що ініціаторами Унії були самі українці – єпископи і миряни, які через Унію шукали спосіб зберегти український стан посідання й протиставитись польським і московським зазіханням знищити нас. Поляки легковажили нас і шукали нашої погуби. Польський клір в Унію не вірив і ненавидів її. Так, польський примас Гембіцкі домагався знищення Унії. Подібні домагання до Риму ставив і польський король Володислав IV.

Все ж таки деякої участі єзуїтів у довершенні Унії заперечити не можна. Так, діяльність о. Петра Скарги й о. Станіслава Варшавського, яка полягала в поширенні ідеї Унії словом (проповіддю) і письмом (твір П.Скарги “О єдності Косьцьола Божого”, присвячений спочатку князеві К. Острозькому, як прихильникові Унії, а потім королю Зігмунту III). Ми аж ніяк не прагнемо виправдати єзуїтів, що мали свої колонізаторські плани супроти Унії. Однак не треба дивуватися тому, що, як щирі польські патріоти, вони робили це на користь свого народу і його Церкви.

Рівно ж не перечимо, що польський уряд, а передусім коронний канцлер Ян Замойскі і король Зігмунт III, добачували в Унії Української Православної Церкви з Римом користь для своєї держави і теж сприяли Унії та її підтримували. Це нас не повинно дивувати. Вони бо робили це у своїх національних інтересах. Навпаки, треба дивуватися тому, що наша провідна верства, наша шляхта з князем К. Острозьким включно, не розуміла й не добачувала великих можливостей і користі з Унії для добра українського народу. Але одна справа, що король і єзуїти хотіли досягнути через Унію, а зовсім інша та, чим вона (Унія) була в задумах українських владик і чим залишилася по-сьогодні.

Ми, оцінюючи Унію, з нашого релігійного і національного становища, вже бачили, що бажання Унії було у нас раніше, коли орден єзуїтів ще не існував, та що Унію творили самі українці.

Коли дивимось тепер на Унію з перспективи понад 400-літньої давності, то бачимо, що помимо всіх земних, зокрема політичних, планувань і зазіхань наших тодішніх національних ворогів — поляків, які хотіли використати Унію для своїх цілей, її здійснення на українських землях залишилося справою Божою, якої позитивні наслідки для українського народу не дадуться себе заперечити.

Ось що пише про відносини в Україні і причини закріплення цієї Унії російський історик українського походження професор Київського університету Орест Левицький, що сам був православний і ворогом Унії: “Було б смішним приписувати інтригам і підступам єзуїтів доконання такого великого церковного перевороту, яким дійсно була Унія. Недоречним є також спихати це діло на систематичне польське переслідування, якого ніяк не можна довести. Польський уряд може в дечому й попер Унію, але її не створив. Навпаки, можна сказати, що правне положення руської Церкви ані за Баторія, ані за Зігмунта III і не погіршилося, і не поліпшилося. Не треба шукати основних причин Унії в інтригах єзуїтів, ані в намірах польського уряду, а всередині самої церкви та відсутності підстав її організму; в тій внутрішній отруї, що знищила її і зробила легкою здобиччю для кожного ворога. Джерелом і коренем зла був розстрій ієрархії та крайня деморалізація більшості її представників, а до того розстрою приклали свою руку царгородські патріархи, надаючи ставропігійним Братствам, що складались зі світських простих людей, надзвичайні привілеї, яких ніколи не було в канонах Східної Церкви. Ці братства мали владу над духовенством і єпископами й через те правильна адміністрація церкви стала неможливою, бо вкрались до неї протестантські зародки. Без того всі інші причини не могли б створити Унії, бо такі події не повстають із зовнішніх причин, але внаслідок внутрішнього процесу. І навіть дезорганізація укривала в собі багато небезпечних зародків, що й без зовнішніх причин мусили допровадити до Унії або ще більш небезпечних переворотів” (Архив Юго-Западной России. – Т. VI, ч. I. – 1883).

Що ж до співпраці Пап і Римського Апостольського Престолу в здійсненні й підтримці Унії на українських землях та пропагуванні католицької віри в цілому світі впродовж століть, то вихідну точку тієї діяльності треба добачувати перш за все в усвідомленні Папами свого покликання і вірності наказу Божественного Спасителя апостолам: “Ідіть, навчайте всі народи...”, “щоб всі були одно...” та його слова до Петра: “А ти, навернувшись, утверджуй у вірі твоїх братів”, бо ж “ти є скала і на тій скалі я збудую мою Церкву...”, “паси вівці мої, паси ягнята мої...” З тих мотивів Рим діє і по-сьогодні й діятиме до кінця світу, поки не здійсниться пророцтво Христа: “І буде одно стадо й один пастир”.

То ж не дивуймося тому, що з повищих мотивів Папи радо відгукнулися на бажання наших єпископів приступити до Унії з Римським Апостольським Престолом й всіляко допомагали в їх здійсненні.

Закидається подеколи, що Рим допомагав латинщити, а ще більше — польщити українську Церкву, а відтак - і наш народ. Але на це не має доказів. Яка ж бо різниця для Риму — Апостольської Столиці від того, чи суб’єкт, якого

вона старається віднайти для ідеї церковної єдності або православної різниці національностей, або повернути з поганства, є тієї чи іншої національності? Іншими словами: яка різниця Папам від того, чи уніати, хоч би вони були й прийняли латинський обряд, будуть почуватися поляками, мад'ярами, українцями чи білорусами і т.п.? Якщо так було б, то Папи, які в останніх століттях рекрутуються з поміж італійців, напевно хотіли б, щоб уніати різних національностей та новонавернені народи Африки, Азії й інших країн ставали італійцями. А цього, думаємо, ніхто не скаже. Навпаки, Апостольська Столиця в Римі часто ставала в обороні Унії, коли вона була в небезпеці, чи то з боку польського католицизму, а чи ж московського “благочестія”.

Отже, не Рим, а Польщу – польських королів й передусім її ієрархію та деякі монаші чини треба звинувачувати в усіх політичних та інших махінаціях супроти Української Церкви і народу, але часто під прикриттям католицизму. Для історичної правди треба додати, що за латинізаційні посягання-ухили в пізніших віках треба скоріше звинувачувати самих себе, нашу шляхту, нашу слабкість захоплюватися всім чужим і бездушне копіювання чужого, а то й перетворювання себе на чужий зразок аж до втрати свого національного й обрядового “Я”.

§ 11. Причини опозиції князя К.Острозького до Унії.

Москалі й православні українці часто покликаються на К. Острозького, мовляв, він був проти Унії, бо був ревнителем православ'я. Поляки, а за ними й українці-католики — прихильники Унії такою причиною вважають: ображену амбіцію за те, що його обминули в підготовці Унії і т.п.

Але це – неточно. Навпаки, К.Острозький сам був ініціатором Унії, вів переговори з кардиналом Поссевіном ще в 1579-1581 роках; його втаємничували у справу приготування Унії Іпатій Потій і Кирило Терлецький; до нього їздив у цій справі папський нунцій, писав король і т.п.

На нашу гадку, однією з головних причин зміни ставлення князя К.Острозького до Унії треба вважати факт, що в старших літах він був під впливом протестантизму. Так, наприклад, до акції проти Унії К.Острозький закликає протестантів і виглядає, що навіть був укладений для цього союз православно-протестантський на з'їзді протестантів Польщі й Литви в Торуні в серпні 1595 року.

Князь К.Острозький витлумачував справи релігії зі світського становища. За 26 літ раніше, в 1569 році, він був учасником Люблінської унії, де українцям з Литовської держави було обіцяно автономію (т. зв. Волинська автономія), але Польща тих обіцянок не дотрималася. Отже, з національної точки зору, з'явилося підозріння, побоювання щодо Польщі. Подібного князь боявся і в справі церковної унії. Він також боявся дати себе ошукати.

Підкреслюючи патріотизм князя К.Острозького і його заслуги перед народом та його супротив Унії, наші історики і возвеличателі того князя промовчують найприкріше з його біографії, а саме те, що сини К.Острозького ще за його життя поженилися з польками, златинчилися і, не будучи уніатами,

пішли на службу полякам, а велике майно того дійсного оборонця православ'я включно зі славною Академією в Острозі перейшло в польські руки!

К.Острозький не був противником Унії, а лише способу її проведення. Його концепція була: не лише заключити національну Унію Української Церкви з Римом, але й переконати в її потребі всіх православних й зачекати, щоб разом це робити, з ініціативи українців.

Виглядає, що князь К.Острозький не мав власної політичної лінії, політики і погляду — сталої концепції — для розв'язання тієї справи. Не мали її потім ані православні єпископи, ані козаки. Їхній аргумент був: “Як Унію прийме Царгородський патріарх, то приймемо і ми”.

Українці боялися зробити самостійний крок у напрямі церковної Унії, хоч цього домагався здоровий розум і рація державного стану. Це на ша хиба в політиці й церковних справах віддавна. Ми не маємо своєї, так сказати б, “школи” чи традиції, яка підказувала б певні напрямні і розв'язку в тих справах у кожній ситуації. В нас кожний провідник чи група діє навмання, “рятує ситуацію” по-своєму. Розуміється, це не завжди подобається іншим, які не є в ті плани втаємничені або їх не розуміють. І постає опозиція, а то й з'являється внутрішня боротьба. Так було з творцями Унії та з опозицією К.Острозького. Так було і з Мазепою, і в інших, новіших подібних ситуаціях.

Як же інакше поступають греки, москалі та інші! В усьому вони керуються насамперед до бром свого народу! Наприклад, греки віддали-відпродали нашу Церкву Москві, не питаючи нашої згоди на це. Тепер греки пішли на шлях порозуміння з Римом: зустріч Патріархів Афінагора, а потім - Варфоломея з відповідно з Папами Павлом VI та Іваном Павлом II на Святій Землі, їх поїздки до Риму і поїздки Пап до Істанбулу і т.п., участь делегатів грецького Константинопольського патріарха на Ватиканському Соборі в Римі. І все це греки зробили, не питаючи, що українці думають про це. Греки роблять це із власних інтересів.

Подібно роблять і москалі. Вони спочатку відмовилися надіслати своїх делегатів на Собор у Ватикані й інших від цього відмовили, а потім, в останній хвилині, таки надіслали делегатів на той Собор і там репрезентували й Православну Церкву в Україні. Коли ж поїхав туди митрополит Мстислав, то скільки жовчі вилилося на нього за це!

§ 12. Хресний шлях Українського Католицизму.

Після Переяславської (1654 р.) і Андрусівської (1667 р.) угод та поглинення Київської митрополії Московською Патріархією (1685 р.) починається політична і релігійна (духовна) гегемонія Москви на українських землях. Головним поштовхом і посередником у цьому було Православ'я – Російська Православна Церква.

Москва в XVI — XVII ст.ст. змонополізувала собі право заступництва інтересів православ'я і навіть грекам закидувала, що вони відступили від первісного православ'я. “Так православна віра і Церква ставала зняряддям у руках московського уряду. Московське царство і православна віра ставали

синонімними; царі були покликані опікуватися православними, а ті останні мали звертатися до Москви за обороною перед “утисками”. І так дійсно було”.

“В той спосіб московські царі діставали дуже добрий моральний аргумент за “збирання руських земель”. Самого династичного права тут не вистачало. Українські й білоруські землі “за незначними винятками” дістались під владу литовських, а пізніше – польських королів. Тому треба було покористуватися, кажучи по-теперішньому, більш “націоналістичним” моментом. Він мав тоді віросповідну форму. Православних з Литви і Польщі легко було з’єднати собі опікою. З часом та “опіка” довела до інтервенції в Польщі й до розборів” (Коструба Т. Переслідування Української Католицької Церкви. – С. 7).

Великою перешкодою для віросповідної націоналістичної політики Москви була якраз Церковна Унія. Тому Москва всіма способами (аж по сьогодні) ту Унію, де могла, нищила. “Вже в жовтні 1656 року, московські послы, переговорюючи з поляками, заключили: “Унія повинна бути скрізь і в найскоршій часі винищена, без ніякого покликування на дипломи і привілеї, що їх давали уніатам королі” (Там само.– С. 9). На особистий титул “ката Українського католицизму”, як і українського народу взагалі, заслужив собі Петро І. Він власною рукою зарубав двох василіан у Полоцьку і запряг взагалі знищити уніатів.

Катерина II зламала хребетний стовп Українського католицизму, і то руками українського православ’я. В серії інших втрат українського само стійного життя: гетьманат (1764 р.), Січ (1775 р.), адміністративна автономія через заведення московських губерній (1786 р.), свобода селянства. Потім прийшла черга на католицьку Церкву. В 1796 р. було розігнано на українській території, зайнятій москалями, всі українські католицькі єпархії, а на їх місце було засновано чотири православні.

І хоч у договорі з Польщею (при першій її поділі у 1772 р.) цариця Катерина II сама забезпечила Унії “непорушність і свободу”, вона ж сама скоро потім видала “указ”, де сказано, що “якщо в якійсь уніатській громаді забракує священика, то треба спитати громаду, якого священика вона хоче – уніатського чи православного?” А потім, практично питали не громаду, а лиш начальство, яке, звичайно “хотіло” православного. Саме таким та подібними підступами, а то й за допомогою “вогню й меча” із 5.000 католицьких парафій Київської, Кам’янець-Подільської, Луцької і Володимирської єпархій впродовж трьох років – 1781-1783 було втрачено на користь ніби Українського, а насправді ж - Московського православ’я біля 800 церков і більше як 100.000 вірних. В роках 1773-1796 за Катерини II “навернено добровільно” до православ’я 8 мільйонів уніатів, відібрано від католиків і передано православним 9.316 церков, ліквідовано 145 василіанських монастирів. У 1796 році в згаданих чотирьох єпархіях на Правобережжі при Унії залишилося лише біля 200 парафій.

Спровокувавши і використавши соціально-релігійний бунт — Гайдамаччину — для знищення уніатів, Москва віддала провідників того руху полякам, а генерал Кречетніков докінчив “роботу”: 1.200 парафій він приневолив перейти на Московське православ’я.

Деякі полегшення для Унії настали за Павла I (1796-1801 рр.) та царя Олександра II (1801-1805 рр.), але й вони згодом вхопились за посередника насильства, щоб так знищити Українську Католицьку Церкву і здійснити свої імперіалістичні плани в Україні.

Нове насильне “возз’єднання” українських католиків з православною церквою сталось в 1839 році. Цар Микола I через свого міністра Блудова і після планів, виготовлених зрадниками нашої Церкви – священниками Семашком, Лужинським і Зубком – підступом і силою доценту знищив УКЦ на Правобережжі й Білорусі. Претекстом до цього послужив закид, що уніати замішані в польському повстанні проти Москви. На сумний спомин ліквідації Унії було навіть вибито медаль із цинічною епіграмою: “Отторженіі насілієм, возсоєдненіі любовію”!

Від царських переслідувань спаслась тільки Холмщина, що була в межах т. зв. Польського Королівства. Але згодом і тут Москва за допомогою насилля, підступу і місцевих відступників від католицької віри почала свою Неронову роботу: священників, які не хотіли перейти до православ’я, карали в’язницею або вивозили в Сибір чи проганяли до Галичини, а “упорствуючих” вірних таки на місці, біля церкви, вбивали. Ось, наприклад, коли в селі Дрелові (Радзинського повіту) дня 17 січня 1874 року люди не хотіли віддати церкви православним, військо крісовою сальвою положило трупом 9 людей, а кілька десятків було заарештовано і депортовано вглиб Росії. Наказ з Москви звучав: “Перебити всіх, що чинять опір”.

До якої міри Москва ненавиділа Унію свідчить ще один промовистий факт. Коли в 1905 році було проголошено “указ” толеранції, то було дано свободу і дозволено переходити на будь-яку релігію лиш насильно наверненим в православ’я уніатам. Холмщині й Підляшші не вільно було повернутися до Унії, але вони мали до вибору: або лишатись православними, або переходити на латинський обряд. Тоді, біля 250.000 наших людей перейшли на латинський обряд. Це т. зв. ботокуди. З уваги на брак у нас священників ієрархії латинського обряду згадані ботокуди під впливом польського кліру спольщились і пропали для нас, подібно тому як з такої ж причини пропадають-відходять від нас біля 80.000 українців латинського обряду в Канаді та інших країнах.

Серед українського загалу ще досі побутує неоправдане переконання, що Унія — це витвір галичан. Але це зовсім не так. До Унії приступили в першу чергу митрополит Київський і єпископи Правобережжя й північних українських і білоруських земель. Галичина ж спочатку була найбільшим опонентом і борцем проти Унії (гетьман Сагайдачний, Іван Вишенський та ін.). Вона приступила до Унії лише за 100 літ пізніше.

При оцінці осіб і подій з історії Унії слід мати на увазі й те, що в межах Литовсько-Руського князівства, яке стало складовою частиною Польської Речі Посполитої, Українсько-Білоруська Церква (перед і після Унії) творила одну цілість. Спочатку національні різниці серед ієрархії і вірних тієї Церкви не були дуже видні. Вони стаються такими в міру зростання національної самосвідомості українського і білоруського населення. Щораз більш помітними

бувають тертя між єпископами тих національностей всередині “одної Церкви” та неоднакова їх настанова і розв’язка різних справ.

Це можна бачити і з пізнішого прив’язання до Унії. На білоруських землях Москва легше, ніж деінде, зуміла здійснити свої підступні плани — перевести уніатів у своє “благочестіє”. І навпаки, найбільш впертими оборонцями Унії були таки галичани. Це питання психологам ще слід розгадати: що саме є причиною такої прив’язаності до Унії на Західних Українських землях? Чи вроджена впертість, стійкість і витривалість, тобто характер галичан, а чи ж те, що Унія — це синтеза української духовості і правдива віра предків, яку галицький русин від чув серцем і душею, а тому боронить її до загибелі?

§ 13. Українська Католицька Церква під Австрією та Польщею.

Як відомо, після поділу Польщі, Східна Галичина, Буковина і Закарпаття попали під австрійську займанщину. Для церковної адміністрації частини тих теренів Папа Пій VII відновив 24 лютого 1807 року давню Галицьку митрополію з осідком у Львові, перенісши на неї права й привілеї Київської митрополії, а вслід за тим починається релігійне і національне відродження на тих теренах.

Українське католицьке духовенство і єпископат, зокрема митрополит Лев III Шептицький і єпископ Петро Білянський (1780-1798 рр.), починають тяжку боротьбу з неграмотністю і п’янством, дбають про розвій освіти і водночас зв’язуються тісно з народом й стають не тільки духовними провідниками Церкви, але й провідниками духовної самостійності нашої Церкви і Народу.

Завдяки провідній ролі своєї Церкви Галичина скоро пробуджується від летаргічного сну. Галицький русин усвідомлює і віднаходить свою гідність, в душу народу повертається національна свідомість і через 100 років Галичина з “хлопа і попа” постає національним і релігійним П’ємонтом України.

При тому залишилась одна дивна обставина: Унія в Австрії, навіть під Москвою, мусила боротися на два фронти – проти Москви і Польщі. Поляки всюди – чи то в своїй державі-королівстві, чи в Австрійським цісарстві, чи навіть у Московським царстві – робили уніатам різні пакості, прагнули верховодити над ними, вважаючи себе більш повновартісними й упривілейованими католиками. Вони постійно і фальшиво інформували Рим і Відень про нас, говорили, що ми непевний елемент, схильний до схизми і до Москви, забуваючи, що дуже часто вони самі своєю поведінкою, утисками і політичними махінаціями пхали багатьох духовних, а за ними – і світських осіб у т. зв. москвофільський табір, щоб шукати там порятунку — опіки в православної Москви, яка, зрозуміло, використовувала це на свій лад і для свого добра.

Після вступу на галицький митрополичий престол митрополита Андрея Шептицького і завдяки його проповіді й духові Українська Католицька Церква отривається від решток москвофільства й український народ в Галичині в розмірно короткому часі з наймита на своїй землі стає її господарем.

Якщо хтось, крім москалів, найбільше ненавидів митрополита Андрія Шептицького, то це були поляки. Вони сподівались, що, з уваги на своє панське походження, він займе панську, тобто пропольську лінію. Однак владики це не зробив, а навпаки, боронив Церкву й народ проти будь-якого насилля, навіть не побоявся протестувати проти насилля поляків над православними братами, стаючи в обороні покривджених у часі нищення їх церков поляками в 1938 році.

§ 14. Доля Унії під час першої і другої окупації Західної України москалями.

Всюди, де тільки ступала московська нога, москалі нищили Унію і насаджували своє, московське “благочестіє”. Так воно було і за першої окупації Галичини, в часі Першої світової війни, в 1914 році. Митрополита Андрія Шептицького вивезено було вглиб Росії. Зразу, в перших днях окупації, біля 200 греко-католицьких парафій було обсаджено московськими священиками. Відпоручник Синоду Московської Православної Церкви єпископ Евлогій мав доручення викорінювати Унію й насаджувати православ'я.

В часі Другої світової війни (1939-41 рр.) на зміну царській прийшла в Галичину советська армія, а за нею - політична неволя й релігійне переслідування. Ознаки цього останнього: конфіскація церковних маєтків, заборона Церкві її публічних виступів і навчання релігії в школах, повне відділення Церкви від держави, чи скоріше поневолення Церкви державою, арешти більш активних священиків, закриття монастирів і всіх церковних наукових, харитативних і т.п. інституцій та організацій, над мірне оподаткування церков, щоб так змусити їх до самоліквідації. На повний виступ проти УКЦеркви більшовикам не стало часу. Єдиним, хто серед загального терору, паніки і безвиглядного становища протестував проти насилля над совістю і топтанням найелементарніших прав людини, був свято-юрський святець — Пастир свого стада — митрополит Андрій Шептицький.

“У висліді цієї першої большевицької окупації 1939-41 рр., — пише о. др. Гриньох, - Українська Католицька Церква вийшла матеріально пограбованою і вбогою, з великими ранами на своєму організмі внаслідок арештів, терору, заслань і розстрілів тисяч вірних і кількадесятьох священиків”.

“Але духово УКЦерква в цій боротьбі з атеїстичним більшовизмом вийшла загартованою, навіть більш — міцною. Цей духовий гарт і моральна міць були їй потрібні, щоб уже в 1941 році зазнати нової окупації гітлерівської Німеччини, а від 1944 року зустріти нову дійсність, яка постала внаслідок перемоги ССРСР і приєднання до УРСР західних українських земель Галичини і Карпатської України з переважною на цих землях більшістю українського католицького населення” (Сучасність. – 1970. - № 7-8. - С. 156-157).

З вибухом німецько-московської війни (1941 р.) новий окупант — Німеччина — шукала скоріше політично-економічних успіхів і вимагала беззастережного підкорення всього українського, в тому числі й церковного, життя німецьким інтересам.

Вірний своєму покликанню пастиря і провідника свого народу, митрополит Андрей Шептицький протестує перед Гітлером проти німецьких насильств над українцями, навіть жидами. Він боронить покритих і піклується про духову опіку для тих, які їдуть – з власної волі, а чи ж з неволі – до Німеччини, про капеланів для дивізії “Галичина” і т.п.

§ 15. Український Католицизм на своїй Голгофі під час третьої окупації.

Понад 70 років тому відбувся арешт Української Католицької Ієрархії в Західній Україні московським окупантом. З того часу почався новий трагічний процес ліквідації нашої Церкви на Рідних Землях, де став московський чобіт і сягнула московська рука.

Йдучи за засадою: “Поражу пастиря й розбіжаться вівці”, вночі 10-11 квітня, 1945 року у Львові московське НКВС заарештувало митрополита Української Католицької Церкви Йосифа Сліпого і його помічників - єпископа Н. Будку і єпископа Н. Чарнецького, а в Станиславі - єпископа Г. Хомишина і його помічника єпископа І. Лятишевського. Подібна доля не минула і двох українських єпископів у Перемишлі, що був відданий Москвою Польщі. Обоє єпископів - Йосафата Коциловського і його помічника єпископа Г. Лакоту поляки заарештували в січні 1946 року й передали москалям. В Німеччині було заарештовано апостольського адміністратора о. Петра Вергуна.

Арештованих спочатку було вивезено до Києва, де відбувся над ними суд. Всіх їх судили під претекстом “політичних злочинів” проти радянської влади і засудили на довгі роки ув’язнення. Єпископи Хомишин і Коциловський померли, не витримавши тортур, у в’язниці в Києві в 1947 році. Інші пішли на заслання і погинули смертю Ісповідників за святу Віру і Єдність Церкви. В живих залишився чудом врятований і зрештою звільнений з московської каторги в лютому 1963 року митрополит, опісля - Верховний Архієпископ — Патріарх Йосиф VII (Сліпий).

Подібне повторилося і на Закарпатті в 1947 році. Після насильного включення його до складу УРСР почалася нагінка на місцевого єпископа Т. Ромжу і на нашу там Церкву. На єпископа НКВС зорганізувало автомобільний випадок, а потім його раненого було добито в шпиталі, де він і помер 1 листопада 1947 року. Також українців католиків у Пряшівщині, в кордонах Чехословаччини, Москва не лишила в спокої. Єпископів П. Гойдича й його помічника Василя Гопка було запроторено в тюрму, де перший помер, а другий, хоч і вийшов опісля на “волю”, не мав свободи руху й дії.

Вслід за арештом владик всюди відбулися арешти й переслідування світського і монашого духовенства і вимога “повороту” їх та їх пастви на Московське православ’я. В Галичині, після арешту владик, такий “рух за поворот” до Московського православ’я очолив і провадив відступник о. д-р Гавриїл Костельник.

8-10 березня 1946 року у Львові відбувся “Собор”, в якому взяло участь 204 священників і 12 світських відступників від Греко-Католицької Церкви. Учасники того “Собору” виявили непослух Видимому Главі Церкви,

Римському Папі, й перейшли самі та безправно віддали Українську Церкву в Галичині під владу московського патріарха, зробили її невольницею Російської Православної Церкви. “Собор” цей не має ніякої правної-канонічної вартості, бо його не скликали законні єпископи (вони були арештовані), делегати на той “Собор” не були вибрані, а всі його рішення були наперед визначені, а відтак - недобровільні. В дійсності, це був не собор, а мітинг, заангажований безбожним режимом й виконаний групою апостатів і стероризованих священників і мирян. Той собор-мітинг нікого ні до чого не зобов’язує. Це ще одно за свідчення насильства над нашою Церквою з боку політичної і церковної Москви. Юридичну необґрунтованість того “Собору”, а також його рішень засудив і проголосив Синод ієрархів вже вільної Української Греко-Католицької Церкви напередодні 400-ліття Берестейської Унії в листопаді 1995 року в Римі.

Згадані переслідування і ліквідація зовнішньої організації Української Католицької, чи як у нас давніше називали і тепер називають в Україні, Греко-Католицької Церкви в Галичині, на Закарпатті, на українських землях в границях Польщі й Чехословаччини — це остання ланка в довгій ланцюгу таких переслідувань нашої Церкви з боку Москви. Впродовж століть Москва, де і як тільки могла, нищила нашу Церкву, вбиваючи ієрархію, священників та вірних її, або насильно переводила, зокрема тих останніх, на Московське православ’я. Чому? Бо Український католицизм на українських землях, тобто католицька віра й український обряд, був синтезою східного і західного релігійного духу і спрямовував очі нашого народу на Захід, на Європу, а не на Москву, як цього вона хотіла б і як це зуміла зробити з тією частиною нашої Церкви, яка попала в орбіту впливів Москви – по волі, а чи ж по неволі. В очах Москви – політичної і церковної – Українська Католицька Церква — це символ українського сепаратизму й незалежності. Ось де треба дошукуватися причини тієї заїлості й ненависті, з якими Москва - безпосередньо чи посередньо - прагне знищити фізично, а щонайменше – знівечити морально духовий вплив і провід нашої Церкви і на Рідних Землях, і навіть тут – на чужині.

§ 16. Погляди на майбутнє унійної ідеї.

З поновленою окупацією всіх українських земель Росією здійснилася віковічна мрія політичної і церковної Москви: витиснути на тих землях печать свого духу й накинути їм своє духове “кредо”.

Цим разом, як ми бачили, було вжито випробований метод: руками православ’я й при участі ренегатів. Ініціативна група – Костельник, Мельник і Пельвецький – виконали сумну роль. Мандат давала Рада Народніх Комісарів УРСР, заяви вірності приймав Екзарх московського патріарха на Україні, але плоди, чолобитну й капітуляцію УКЦеркви було передано в Москву.

Дивно: безбожницький уряд, а втручається в церковні справи. Замість того, щоб використовувати засаду: “дівіде ет імпера”, шлях співіснування Української Католицької і Русскої Православної Церкви, того разу московський уряд, як видно, пішов проти своїх інтересів. Чи справді? Зовсім не так!

Москва боїться загрози для своїх окупаційних інтересів із самого співіснування побіч себе українців католиків і православних. Вона бо свідома, що католицизм в українському обряді — це забороло української національної відрубності від москалів, а відтак тверда остоя українського духовного, а вслід за тим політичного та культурного самостійництва.

Католицизм в українському обряді — це велика небезпека для Московської Православної Церкви, що її гостро і справедливо засуджує глибоковіруючий Т. Шевченко як носія цареслав'я, пустої обрядовщини та обскурантизму. Український католицизм — це потенційно небезпечний ворог для Московського православ'я, яке в очах громадськості зкомпромітоване своєю вірною службою поліцейській владі кожнчасної імперії. При свободі віри така прислужницька Церква не витримала б конкуренції із вільним Українським католицизмом.

Католицизм, що сприяє всебічній свободі своїх вірних, відкрив би очі мільйонам рабів московських самодержавців на їх незавидний стан і на людську гідність, а відтак і причинився б до особистої й національної свободи уярмлених Москвою народів.

Занепад Українського Католицизму на українських землях - це не наслідок його внутрішньої кризи чи слабості, мовляв: упав під впливом національної чи іншої правди. Ні! Це – наслідок насильного фізичного нищення та окупації.

Українська Католицька Церква формально тривалий час була лише Церквою еміграційною, а на Рідних Землях діяла у підпіллі, в катакомбах. Але українська католицька еміграція не являла собою якусь групу зневірених недобитків, як це оцінювала її Московська Церква, а поставала як гарант живучості української католицької ідеї, що допомогло опісля Українському Католицизму переможно повернутися до неї на Батьківщині. З 1989 року УКЦерква офіційно легалізувалася в Україні, а нині за кількістю своїх парафій вже навіть перевершила свій довоєнний стан.

Але сила і вартість Українського Католицизму не в числах, а в самій ідеї. Якщо так, то які наші погляди на майбутнє, які наші завдання?

Беручи до уваги факт, що Церковна Унія — це найкращий синтез східної і західної духовості на українському національному ґрунті, а також те, що наші історичні вороги – Москва і Польща – її так розуміють і бояться як забороло нашого духовного, зокрема релігійного, культурного і політичного самостійництва, нам треба працювати і довести справу до того, щоб усі українці ту синтезу прийняли за свою і стали її носіями.

Звідси: 1) необхідний наш зворот до Заходу, до Риму, при утриманні всіх національних, обрядових і дисциплінарних питоменностей і прав, з Київсько-Галицьким патріархатом включно. Це - необхідно, бо живемо в добу релігійного екуменізму й братання, повороту до первісної структури Христової Церкви — єдиної Христової Церкви по будованій на скалі-Петрі. На наших очах такий поворот православних греків й англіканів вже здійснюється, щоправда поволі й “гонорово”. Вони бо всі свідомі того, що Христос заснував Одну Церкву, з одним Головою — Пастирем у проводі. Англікани, греки,

москалі шукають доріг і різних компромісів, щоб до тієї бажаної Христом єдності повернутися. А хіба ми мали б від неї віддалятися тільки тому, що москалі туди прямують, і творити якесь ще одне відокремлення? Це не має статися! Бо впродовж століть ми надто дорого заплатили за ту єдність. “Гори трупів і ріки крові”, - як сказав Блаженніший Верховний Архієпископ Йосиф VII на останнім папському синоді. Для нас, поневоленої Москвою нації, Католицька Церква — це єдина міжнародна платформа, де нас визнають і трактують нарівні з іншими католицькими народами. Згадаймо про виступ Блаженнішого на згаданім папському синоді, участь наших єпископів на Вселенському Соборі, наші можливості розвивати в Римі й за допомогою Римського Апостольського Престолу наші наукові установи – Український Католицький Університет, Колегію св. Йосафата, Малу Семінарію і т.п. А що вже казати про візит Папи Івана Павла II до України 2001 року та його заклики до українців.

В обличчі спільної небезпеки з боку політичної і церковної Москви нам - католикам і православним - треба обов’язково єднатися між собою і прямувати до єдності з Римським Апостольським Престолом, із Заходом.

2) Такий поворот до Заходу є необхідним для українського християнства з уваги на здійснення ним своєї місії — посланництва на Сході Європи. Це посланництво — бути носіями християнської єдності. Воно покладене на нас Божим Провидінням, через наше географічне положення на грані тих двох світів і з виразного доручення Христової Церкви.

Апостольська Римська Столиця усвідомила собі це призначення-місію Української Церкви. І це немов у доказ слів єзуїта Антонія Поссевіна (1533-1611 рр.), який писав до Папи Григорія XIII (1672-1685 рр.), що “московських еретиків можна повернути тільки тоді, коли світлом правдивої віри буде освічений Київ” (Лужницький Г. Українська Католицька Церква між Сходом і Заходом. - С. 296).

Звідси оправданим і зрозумілим буде вислів папи Урбана VIII (1623-1644 рр.) до українців: “Через вас, мої українці, надіюся повернути Схід”. Звідси зрозумілою буде постійна оборона Римом Українського Католицизму перед московськими і польськими зазіханнями знищити його; звідси оправданими й зрозумілими будуть домовки й унапрявлення для Української Католицької Церкви й українського народу із слів Папи Пія XII в його власноручному Апостольському Листі (1957 р.) до всіх українських католицьких ієрархів в Краю і на чужині з нагоди 1000-ліття хрещення княгині св. Ольги.

“Ми вважаємо Достойні Брати, — пише Папа, — що те завдання, що його за часів святої Ольги і святого Володимира Всевидячий Бог у Його недослідимій постанові Свого Провидіння доручив благородно му цьому народові, себто завдання привести східні народи до християнської віри і до церковної єдності, воно важне також і на сьогодні, хоч за сучасних обставин здається, що воно натрапляє на різномірні, несправедливі утруднення”.

Незважаючи на всі історичні перипетії й кривавий шлях Українського Католицизму впродовж трьох століть, включно аж до митрополита Андрея, якому Папа Пій X дав надзвичайні повноваження на Сході Європи і на підставі

яких він створив Русську Католицьку (уніатську) Церкву з екзархом Леонідом Фьодоровим у проводі, а також в часи першої більшовицької окупації створив ієрархію на всю Україну й своїм екзархом там призначив кардинала Йосифа, Рим досі уважав нас, українців, апостолами церковного з'єдинення на європейському Сході.

На превеликий жаль, ми тієї високої місії як етнічна цілісність, як нація не зрозуміли і їй спроневірилися (таланти закопали!). Досить прочитати вислови православних світських і церковних, навіть деяких католицьких публіцистів, щоб в тому пере конатися.

Виглядає, що тепер Рим міняє свою думку щодо нас у цій справі. Останні потягнення Східної Конгрегації та деяких представників Римської Курії дають підставу догадуватися, що таку ставку Рим покладає зрештою все ж на Москву.

Москва вже фактично втішається своїми впливами на Сході Європи і на Близькому Сході, а також у Сибірі й в опанованій нею частині Азії.

На Заході ж якась боязнь Московського Православ'я схиляє Рим до порозуміння з греками, протестантами (зокрема англіканами), а то й з самими москалями. Можна допустити, що московський патріарх з часом все ж зможе вступити в “молитовний зв'язок” з Папою, як колись це робили візантійські патріархи (наприклад, Флорентійська Унія 1439 року), але при повному збереженні власної автономії чи незалежності, але за умови невтручання-нейтральності Риму до “внутрішніх” справ московської, у цьому випадку Рускої Православно-Католицької Церкви. До таких сумних з нашого становища висновків можна дійти на підставі недавніх заяв кардинала Віллебрандса, Фірстенберга і інших, і мовчанки архієп. Казаролі й кард. Віллебрандса на заяву московського патріарх'а Пімена про скасування Берестейської Унії на “Соборі” — мітингу у Львові, 1946 р. та інших труднощів, що їх сьогодні ставить Римська Курія у наших змаганнях завершити організаційну структуру нашої Церкви Київсько-галицьким Патріархатом.

Нам страшно собі це уявити, в це повірити. Але в принципі це є можливим! Ми переконані, що якщо для збереження сьогоденної московської політичної імперії та стану московського посідання на Сході Європи, а в Україні зокрема, чи бодай духового морального впливу на всьому Сході, без втручання і при тихій згоді Ватикану, така розв'язка (Унія Рускої Православної Церкви з Римом) була б необхідною, то москалі настільки державницьки вироблені, виховані й здисципліновані, що підуть (чи скоріше їх поведуть) і на таку розв'язку. Розуміється, із заднім планом, з часом ошукати Пап, як колись Візантію, і самим проголосити себе виключно Третім Римом!

Чи це станеться? Не знаємо. Якщо б так ста лось, то тоді наша Церква була б віддана тим інтересам. Унія пішла б зрештою на свою останню Голгофу і в домовину. Однак заяви Пап Римських Павла VI та Івана Павла II з приводу міжцерковних відносин дають підставу сподіватися, що це не станеться. Так, Папа Павло VI свого часу сказав: “Ми не можемо, не сміємо думати про відновлення широкій єдності зі шкодою для Східних Католицьких Церков, зокрема засобами милозвучних форм взаємного спілкування, які залишають без уваги вимоги правдивої науки і які можуть зродити ілюзії і конфузії. Це було б

порушенням саме того, чого всі прагнемо - автентичної (справжньої) єдності у вірі і в любові”.

Коли ж до тих слів Наслідника св. Петра додати запевнення Божественного Засновника Церкви: “І сили пекельні її не переможуть”, то можна бути впевним в тому, що й задушевне бажання Христа: “І буде одно стадо й один Пастир” також здійсниться. Дай, Боже, щоб український народ зрозумів свою роль-місію в тому напрямку на Сході Європи та її здійснив.

10. Іван Ортинський. Унія в її природі та наслідках

1. Акт Унії 1595-1596 рр.

27 вересня 1595 року два українські єпископи, одержавши від українсько-білоруського єпископату всі повноваження та маючи листи від нунція і короля до папи та кардинала-секретаря, вирушили в далеку дорогу до Риму. 26 жовтня вони опинились вже на італійській території. Обминаючи Венецію, затримуються в Падуї, де місцевий єпископ вітає їх святочно та сердечно, обдаровуючи своєю гостиною декілька днів.

15 листопада валка з Іпатієм Потієм, єпископом з Володимира, та з Кирилом Терлецьким, єпископом з Луцька, переступає ворота Вічного Міста. Уже на другий день приймає їх з великою взаємною радістю та з проявами любові папа Климент III. Кардинал-секретар пише згодом про це так: "Не занедбуємо щодо них жодної доброзичливості. Виглядають вони як дуже приємні та дуже ревні. Тому сподіваємося, що вся ця справа, за Божою поміччю, закінчиться щасливо". За кілька тижнів нарад й інтенсивних приготувань прийшли до заключного рішення.

23 грудня 1595 року Ватиканські мури старовинної Апостольської Столиці стають свідками незвичайної події в історії Всесвітньої Христової Церкви й нашого українського народу. Серед загального зацікавлення та задушевного захоплення папа Климентій III, глава Христової Церкви, приймає із всіма парадними церемоніями наших владик, які подають папі в присутності численного збору високих достойників заяву від українського єпископату про своє бажання приступити до єдності з Апостольським Престолом. Щоб увінчати чимось цю урочисту подію, папа Климент III звелів вибити пам'ятну медаль. Радість Апостольської Столиці знайшла своє виявлення і в щедрості папи, який велів своїй скарбній палаті дати українській делегації суму "Дві тисячі скудів у золоті... на покриття коштів повороту...".

Десь в кінці квітня 1596 року, майже після двомісячної подорожі, українські єпископи повернулися додому. Прийшла черга другої фази здійснення поєднання з Римом. Для урочистого проголошення цього поєднання митрополит Київський Михайло Рогоза скликав 6 жовтня 1596 року спеціальний Собор у Бересті. На нього, що перевищив усі попередні українські Собори кількістю учасників, прибули прихильники та противники поєднання. З